

Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü), Fuat Kamil [Beksan], "Die Urologie in der Türkei vor 5 Jahr hundertern. Bes prechung des Handbuchs der chirurgie von Scherefeddin Sabuncuoğlu", *Zetichrift für Urologie*, V/29, Berlin-Leipzig 1935, s. 423-434; a.m.f., "Sabuncuoğlu Şerefeddin", *Türk Üroloji Kliniği*, sy. 3, İstanbul 1935, s. 206-211; a.m.f., "Cerrah Şerefeddin Sabuncuoğlu Eserinin Abülkasım Zahravî Eseri ile Mukayesesi", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, III/11, İstanbul 1939, s. 96-101; Veli Lök, "Onbeşinci Asırda Anadolu Türklerinde Kırık Çıkık Tedavisi", *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, XIV/1, İzmir 1974, s. 117-122; İter Uzel, "Sabuncuoğlu Şerefeddin ve Cerrahiyet al-Haniye Eserindeki Dişhekimliği Bilgileri", *TK*, XIII/47 (1975), s. 172-180; a.m.f., "Tanımadığımız Bilim Adamı ve Hekimimiz-Şerefeddin Sabuncuoğlu", *Bilim ve Teknik*, XIX/223, Ankara 1986, s. 42-44.

NURAN YILDIRIM

SÂBÛNÎ, İsmâil b. Abdurrahman

(إسماعيل بن عبد الرحمن الصابوني)

Ebû Osmân İsmâil b. Abdurrahmân
b. Ahmed b. İsmâil es-Sâbûnî en-Nisâbü'rî
(ö. 449/1057)

Hadis âlimi, hatip ve vâiz.

373 (983) yılında Herat bölgesindeki Bûşenc kasabasında dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda doğum yerinin Nişâbur olarak gösterilmesinin sebebi muhtemelen doğumundan hemen sonra babasının oraya gitmiş olmasıdır. Tabakat kitaplarında şeyhülislâm, muhaddis, müfessir, hatip, vâiz olarak nitelendirilir. Sübkî, şeyhülislâm lakabının kendisine Horasan bölgesindeki Ehl-i sünnet çevreleri tarafından verildiğini ve o yörede şeyhülislâm denilince Sâbûnî'nin kastedildiğini belirtir (*Tabakât*, IV, 271). Künyesi Ebû Osman olmakla birlikte Osman adında bir oğlunun olduğu bilinmemektedir. Sâbûnî nisbesi, büyük ihtimalle dedelerinden birinin sabunculukla uğraşmasına bağlıdır; zira Nişâbur'da Sâbûniyye diye anılan büyük bir aileden bahsedilmiştir (Sem'ânî, VIII, 5). Nişâbur'un meşhur vâizlerinden olan babası, İsmâil henüz yedi veya dokuz yaşında iken mezhepler arasındaki çatışmalarda öldürülmüştür. İsmâil'in o yaştan itibaren babasının yerine getirildiği yolundaki haberler doğru görünmemektedir. Sübkî'nin verdiği bilgiye göre İsmâil'in yetişmesiyle Ebû't-Tayyib Sehl b. Muhammed es-Su'lûkî ilgilendi. Ayrıca Ebû İshak el-İsferâyîni ve İbn Fûrek gibi âlimler onun vaaz ve sohbet meclislerine katkıda bulundu. Sohbetlerine katılan âlimler Sâbûnî'nin zekâsını, hadisleri ezberlemesini, Arapça ve Farsça'ya olan vukufunu takdirle karşılıyordu (*Tabakât*, IV, 274).

İsmâil es-Sâbûnî fazlasıyla istifade ettiği Ebû't-Tayyib es-Su'lûkî dışında dedesi Ahmed b. İsmâil, Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Tâhir Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Ebû Muhammed el-Hasen b. Ahmed eş-Şeybânî, Ebû'l-Hasen Muhammed el-Mâsevci'sî, Ahmed b. Muhammed el-Herevî gibi âlimlerden faydalandı. Sem'ânî'nin belirttiğine göre birçok talebe yetiştirdi. Hint kırtası, Cürçân, Taberistan, Harran, Şam, Kudüs, Hicaz ve Azerbaycan bölgelerinde Sâbûnî'den hadis dersi alanların sayısı epeyce kabarıktır (*el-Ensâb*, VIII, 6). Tabakat kitaplarında bunlar arasında Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Abdurrahîm b. Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Ebû'l-Alâ es-Sülemî, Ebû Sâlih el-Müezzin ve Ebû Ali İsmâil b. Ahmed el-Beyhakî gibi şahsiyetler zikredilmektedir (*'Aķidetü's-selef*, s. 31-35). Hayatının büyük bir kısmı Nişâbur'da geçen Sâbûnî zaman zaman Hicaz, Şam, Kudüs, Serahs, Herat, İsfahan, Cürçân ve Kazvin gibi yerlere gidip oradaki hadis âlimlerinden istifade etti. Tabakat kitaplarında onun tefsir ilmine olan vukufundan da bahsedilmektedir (Süyûtî, s. 36; Dâvûdî, I, 109-110). Ayrıca şiir yazdığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Yâkût, VII, 18-19; Bedrân, III, 30-34). Kardeşi Ebû Ya'lâ İshak b. Abdurrahman da hadis ilminde yetişmiş bir kişi olup vaaz ve sohbet meclislerinde zaman zaman ona vekâlet etti. Sâbûnî'nin hacca gittiği ve bu yolculuğu esnasında Horasan, Azerbaycan ve Irak'taki ulemâ meclislerinde konuşmalar yaptığı, vaazlar verdiği kaydedilmektedir. 3 Muharrem 449 (12 Mart 1057) tarihinde Nişâbur'da vefat eden Sâbûnî, babasının medfun bulunduğu Sikketülharb mevkiindeki medresesinde defnedildi. Sem'ânî kabrini birkaç defa ziyaret ettiğini söylemektedir. Sâbûnî'nin iki oğlundan Abdullah babası hayatta iken hac yolculuğu sırasında Azerbaycan'da vefat etti. Talebeleri arasında yer alan diğer oğlu Abdurrahman hadis alanında meşhur olup Azerbaycan'da kadılık görevinde bulundu.

Saygın bir kişiliğe sahip bulunan Sâbûnî'nin akaid konularında ehl-i hadisin görüşlerini benimsediğini bizzat kendisi belirtir (*'Aķidetü's-selef*, s. 160, 316). Şâfiî tabakat kitaplarında zikredilmesi, eserlerinde yer verdiği âlimlerin başında Şâfiî'yi kaydetmesi ve İbnü'l-İmâd tarafından Şâfiî olarak belirtilmesi (*Şezerât*, V, 213) fıkhta Şâfiî mezhebini benimsediğini gösterir. Eserlerinden anlaşılacağı üzere Sâbûnî hadis ilminde yetişkin bir kimse olup uzun yıllar Nişâbur'daki merkez camide ders vermiş, ayrıca bölgesinde mutasavvıf âlim olarak

saygı görmüştür. Oldukça iddiasız ve mütevazı bir hayat yaşadığı için eserleri fazla şöhret bulmamış ve nüshaları sonraki asırlara intikal etmemiştir. Akaid konusunda dönemindeki Müşebbihe ve Mücessime fırkaları karşısında Sünnî akaidin savunucusu olmuştur. İbn Teymiyye ondan şeyhülislâm diye bahsetmiş, İbn Kayyim el-Cevziyye kendisini dönemindeki hadis, fıkıh ve tasavvuf ehlinin imamı olarak tanıtmıştır (*İctimâ'u'l-cüyûşü'l-İslâmiyye*, s. 227).

Eserleri. 1. *'Aķidetü's-selef ve aşhâbi'l-hadis*. Sekiz yazma nüshası tesbit edilen (*'Aķidetü's-selef*, s. 47-50) eserin adı *Kitâbü'l-Fuşûl fi beyânî'l-uşûl ve es-Sünne ve i'tikâdü's-selef* olarak da kaydedilmiştir (Kahire 1325, 1343; Küveyt 1397). Ayrıca basit bir çalışma ile de neşredilmiş (nşr. Bedr el-Bedr, Küveyt 1404), ardından Nâsir b. Abdurrahman tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanarak yayımlanmıştır (Riyad 1415). 2. *el-Vaşiyye*. Sekiz sayfadan ibaret bir risâledir. Sübkî, müellifin hacca giderken Dimaşk'ta bıraktığı (belki de yazdığı) nüshadan vasiyetin metnini nakletmiştir (*Tabakât*, IV, 285-292). Risâlenin bizzat müellif tarafından değil imlâ yoluyla kaleme alındığı anlaşılmaktadır. 3. *el-Erba'un fi'l-hadis*. Nevevî eserinin muhaddimesinde bu kitaptan söz etmiş (*Şerhu'l-Erba'ine hadisen*, s. 54), Kâtib Çelebi ve Bağdatlı İsmâil Paşa tarafından da zikredilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 53; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 210). 4. *Kitâbü'l-Mi'eteyn*. İbn Hacer 200 hadis, 200 hikâye ve 200 şiirden ibaret olduğunu kaydetmiştir (*el-Mu'cemü'l-müfrehes*, s. 347-348). Brockelmann, eserin bir yazma nüshasının Medine'deki bir kütüphanede 102 numarada kayıtlı olduğuna işaret etmişse de yapılan araştırmada böyle bir eserin mevcudiyeti tesbit edilememiştir (*'Aķidetü's-selef*, neşredenin girişi, s. 36; *GAL Suppl.*, I, 618). 5. *Kitâbü'l-İntişâr*. Müellif tarafından *'Aķidetü's-selef* içinde iki yerde "hacimli bir kitap" nitelemesiyle zikredilmiştir (s. 210, 264). 6. *Kitâbü'd-Da'avât*. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, eserin müellif hattı bir nüshasını okuduğunu belirtmiş ve ondan alıntı yapmıştır (*el-Esmâ' ve's-şifât*, II, 200-201). Ömer Rıza Kehhâle, İsmâil es-Sâbûnî'ye *Zemmü'l-kelem*, *el-Fârûk fi's-şifât*, *Kitâbü'l-Erba'in* ve *Menâzilü's-sâ'irîn* adında dört eser daha nisbet etmişse de (*Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 368) bu kitaplar ona değil Hâce Abdullah-ı Herevî-i Ensârî'ye aittir (*Dîa*, XVII, 226). Tâceddin es-Sübkî de Herat Mücessimesi'nin Sâbûnî'nin şeyhülislâm lakabı ile yö-

rede şöhret bulmasında yararlanarak, teçsîm ve teşbihe temayül gösteren Abdullâh-ı Ensârî'ye aynı unvanı nisbet ettiğini belirtmiş ve sözü edilen dört eserin Ensârî'ye ait olduğunu kaydetmiştir (*Tabakât*, IV, 272).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbüni, *'Aqidetü's-selef ve ašâbî'l-ḥadîs* (nşr. Nâsır b. Abdurrahman), Riyad 1415, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 36; Beyhâkî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İlmâdüddin), II, 200-201; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 5-6; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, Kahire, ts. (İsâ el-Bâbî el-Halebî), VII, 16-19; Nevevî, *Şerhu'l-Erba'îne ḥadîsen*, Beyrut 1411/1990, s. 54; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 40-44; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyüşî'l-İslâmiyye* (nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerîf), Beyrut 1408/1988, s. 227; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 143-144; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IV, 271-292; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 137-138; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâ'î's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühhüm M. Azeb), Kahire 1413/1993, I, 407-409; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 223-224; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfessesir* (nşr. M. Şekkûr el-Meyâdîni), Beyrut 1418/1998, s. 56, 347-348; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1396/1976, s. 36-37; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), I, 109-110; Keşfü'z-zunûn, I, 53; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), V, 212-214; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimâşk*, III, 30-34, 449; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 618; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 210; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 90; Cezzâr, *Medâhîlü'l-mü'ellifin*, II, 825-826; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, I, 368; Zirikîfî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 317; Muhsin Demirci, "Herevî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XVII, 220-221; Tahsin Yazıcı – Süleyman Uludağ, "Herevî, Hâce Abdullah", a.e., XVII, 222, 226.

MUHAMMED ARUÇI

SÂBÜNÎ, Nüreddin

(نور الدين الصابوني)

Ebü Muhammed Nürüddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbüni el-Buhârî (ö. 580/1184)

Mâtürîdî kelâmcısı.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tabakat kitaplarında "İmam, Nüreddin, Nüreddin el-İmâm, Şeyh el-İmâm" lakaplarıyla zikredilir. Fahreddin er-Râzî, Buhara'da ona Nûr es-Sâbüni denildiğini kaydeder. Kendisine "sabun imal eden veya satan" anlamındaki Sâbüni nisbesinin (Kureşî, II, 322-323) verilmiş sebebi bilinmemektedir. Buhara'da yetişip orada vefat ettiği için Buhârî olarak da anılır. Adının Ahmed, oğlununki Muhammed, babasının Mahmud olması sebebiyle "Ebü'l-Mehâmid" diye de zikredilmiştir. Kaynaklarda devamlı şekilde Buhara'ya nisbet edilmesine ve

hac dışında başka bir yere gittiğine dair kayıt bulunmamasına bakılarak Buhara'da doğup yetiştiği söylenebilir. Fahreddin er-Râzî'nin *Münâzarât* adlı eserinde, Sâbüni'nin hac yolculuğu esnasında Horasan ve Irak'taki ulemâ meclislerinde ilmî konuşmalar yapıp vaazlar verdiği kaydedilmektedir. Buhara'da ve Mâverâünnehir ilim çevrelerinde tanınmış bir Hanefî ve Mâtürîdî âlimi olduğu, ayrıca zengin bir aileden geldiği belirtilmektedir.

Bazı kaynaklarda Şemsüleimme el-Kerderî'nin Sâbüni'nin hocası olduğu ve Sâbüni'nin kendisinden fıkıh dersleri aldığı zikredilmektedir (İbn Kutluboğa, s. 10; Temîmî, II, 102). Kâtib Çelebi, bu bilgiye Sâbüni'nin Sedîdüddin Muhammed el-Esedî'den rivayette bulunduğunu da ilâve eder (*Süllemü'l-vüsûl*, vr. 38^a). En eski kaynaklardan biri olan *el-Cevâhîrî'l-muḍriyye*'de ise Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî'nin Sâbüni'den fıkıh öğrendiği belirtilmekte ve Sâbüni onun hocaları arasında zikredilmektedir (I, 124; II, 82). Bu bilgiler Kefevî ve Leknevî tarafından doğrulanmaktadır (*Ketâ'ibü a'lâmi'l-aḥyâr*, vr. 138^b; *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 42). Şemsüleimme el-Kerderî ile Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî arasında ilk bakışta göze çarpan çelişkiye "tefekkahe aleyhi" ([falan] kendisinden fıkıh vb. dersler okudu) ve "tefekkahe alâ" (kendisi [falan] fıkıh vb. dersler okudu) ibareleri arasındaki bir hata sebebiyet vermiş olabilir. Ancak büyük bir ihtimalle bu iki zatın birincisi olan Abdülgafûr b. Lokmân b. Muhammed Şemsüleimme el-Kerderî (ö. 562/1167) Sâbüni'nin hocası, Muhammed b. Abdüsettâr b. Muhammed Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî ise (ö. 642/1244) onun öğrencisidir (krş. Kureşî, I, 322-323; II, 82; Zirikîfî, IV, 158). Kaynaklar, Sâbüni'nin 16 Safer 580 (29 Mayıs 1184) tarihinde vefat ettiği ve Buhara'daki Kudâtüsseb'a Kabristanı'na defnedildiği hususunda ittifak etmektedir. Bu durumda Bağdatlı İsmâil Paşa'nın verdiği 508 tarihinin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır (*İzâhu'l-meknûn*, I, 169; II, 371).

Nüreddin es-Sâbüni ile Fahreddin er-Râzî arasında geçen münazaralar Sâbüni'nin Mâtürîdî mezhebinin samimi bir savunucusu olduğunu belgelemektedir. Bu münazaradan biri rüyetullah ve vücûd delili, diğeri tekvîn ve mükevven, üçüncüsü de bekâ sıfatının bâkinin zâtı üzerine zâit bir mâna olup olmadığı konularında olmuştur. Râzî gibi güçlü bir cedelcinin karşısında Sâbüni'nin yenilgiye uğramaması mümkün değildi (*Münâzarât*, s. 7-14). Onun ha-

yatından bahseden tabakat kitaplarında bu münazaraların zikredilmeyişi büyük ihtimalle Hanefîlik-Mâtürîdîlik gayreti sebebiyledir. Sâbüni'nin diğeri bir münazarası ma'dûmun görülebilme niteliği taşıyıp taşımadığı hususunda olup Şeyh Reşîdüddin ile yapılmıştır. Bu münazara Farsça'dan Arapça'ya çevrilerek Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd* adlı eserinde nakledilmiştir (vr. 35^a-37^a).

Sâbüni'nin ilmî şahsiyetinde Mâtürîdiyye doğrultusundaki kelâmcılık yönü ağır basar. Eserlerinde girift meseleleri ve tartışmaları sağlam ve anlaşılır bir dille anlatmış, Ebü Mansûr el-Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin görüşlerini genel anlamda benimseyip temellendirmiş, Mâtürîdiyye'nin sistemli bir mezhep haline gelip yayılmasında önemli hizmetler ifa etmiştir. Kelâm ilminden başka sahalarda eser verdiği bilinmemesine rağmen kitaplarının bir kısmının fazlaca istinsah edilmesi, bilhassa Teftâzânî, Beyâzîzâde Ahmed Efendi ve Râgıb Paşa (ondan da Abbas Mahmûd el-Akkâd) gibi âlimlerin kendisinden nakillerde bulunması Sâbüni'nin hüsnükabul gördüğüne işaret etmektedir. İddiasız ve mütevazi bir hayat yaşadığı için fazla şöhret bulmamış, kaynaklarda kendisine yeterince yer verilmemiştir. Sâbüni'nin, Fahreddin er-Râzî ile yaptığı münazaraların sonunda Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tebşiratü'l-edille*'sinin üstünde bir eserin bulunmadığını belirtmesi onun düşüncesi üzerinde bu eserin etkisini göstermektedir. Sağlam ve anlaşılır bir dil kullanması yanında tarafların fikirlerini kısaca nakletmeyi bilen Sâbüni'nin Arapça ve Farsça'dan başka Buhara'da doğup yetiştiğine bakılarak Türkçe'yi de bildiği, hatta Türk asıllı olduğu söylenebilir.

Eserleri. 1. *el-Kifâye** *fi'l-hidâye*. Müellifin *el-Bidâye* adlı eserinin aslını teşkil eden *el-Kifâye* hacim itibarıyla onun dört katına yakındır, iki eserin ihtiva ettiği bahisler ise hemen hemen birbirinin aynıdır. Kitap üzerinde Muhammed Aruçi yüksek lisans çalışması yapmıştır (1406/1986, *Câmiatü'l-Kahire külliyyetü dâri'l-ulûm*). 2. *el-Bidâye fi'uşûli'd-dîn*. Sâbüni'nin mukaddimede bildirdiğine göre öğretimde kolaylık sağlamak amacıyla *el-Kifâye fi'l-hidâye*'den ihtisar edilerek meydana getirilmiştir. Önce Fethullah Huleyf tarafından yayımlanmış (İskenderiye 1969), ardından Bekir Topaloğlu tahkikli neşirini gerçekleştirmiş (Dimâşk 1399/1979) ve eseri *Mâtürîdiyye Akaidi* ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir (Ankara 1979). 3. *el-Müntekâ** *min işmeti'l-enbiyâ'*. Kaynaklarda Sâ-